

BOSCH
REQUIEM
2019

CALLIOPE
TSOUPAKI

•

LOT
VEKEMANS

BOSCH REQUIEM 2019

CALLIOPE TSOUPAKI

LOT VEKEMANS

2 NOVEMBER 2019

Theater aan de Parade, 's-Hertogenbosch

9 JANUARI 2020

LIKNON - CALLIOPE TSOUPAKI

Muziekgebouw, Amsterdam

Bosch
Requiem

no
vem
ber
music

November Music 2019

Voorwoord

Jheronimus Bosch, de schilder van de verbeelding, heeft Maria weliswaar op diverse schilderijen afgebeeld, maar – voor zijn doen – bepaald ingetogen. Iconen van Maria met kind op de arm zijn talloos en in katholieke kerken is de piëta het centrale schilderij in de statie. Alle werken bieden – naast het dramatische gegeven – veel ruimte voor persoonlijke interpretatie en projectie van liefde en verdriet. Ieder heeft zagezegd zijn eigen Maria.

Nog altijd worden – zeker in Brabant – veel Mariakapelletjes met liefde verzorgd en bijgehouden. Hoewel Maria dus in de publieke ruimte nog altijd nadrukkelijk aanwezig is, is de werkelijke aandacht overwegend intiem en persoonlijk. Veel mensen zoeken troost bij Maria in moeilijke tijden of bij verlies van een dierbare en doen dat alleen, in stilte, door het opsteken van een kaarsje of gebed.

Calliope Tsoupaki is opgegroeid binnen de Grieks-orthodoxe christelijke traditie. Haar keuze om Bosch Requiem 2019 te wijden aan Maria werd ingegeven door meerdere bronnen. Een diepe, eeuwenoude tekst en een mysterieuze, zwarte icoon grepen haar jarenlang aan en vormden het vertrekpunt voor het zeer persoonlijke werk *Liknon*.

Ondertussen werd de internationaal gelouterde toneelschrijfster Lot Vekemans – geroemd om haar sensitiviteit – benaderd om haar visie op Maria te geven. ‘Ik heb niks met Maria, maar misschien heeft Maria wel wat met mij’, was haar reactie. Dat vormde het vertrekpunt voor haar persoonlijke tekst.

En zo hebben ook deze twee kunstenaars uitdrukking gegeven aan wat Maria voor hen persoonlijk betekent. En dus volgt de vraag: Wat betekent Maria voor u, persoonlijk?

November Music

's-Hertogenbosch, 2019

Inhoud

2

Voorwoord

9

Een muzikaal gebed aan moeder
Maria in tijden van twijfel en nood

17

Misschien heeft Maria wel wat met mij
Lot Vekemans

30

Libretto Grieks

31

Libretto Nederlands

39

Biografieën

44

Medewerkers

47

Colofon

EEN
MUZIKAAL
GEBED AAN
MOEDER MARIA
IN TIJDEN
VAN TWIJFEL
EN NOOD

Miljoenen mensen op deze aardbol zoeken troost bij Moeder Gods. Calliope Tsoupaki plaatst Maria in het midden van haar gloednieuwe werk *Liknon* voor het Bosch Requiem 2019.

Liknon is een barokke ode aan de moeder aller moeders en betekent 'baby-schommel-wieg'. Bij sommige iconen van Maria op haar sterfbed zie je Jezus die haar als een pasgeboren baby in zijn armen houdt. Daarmee is de cirkel rond. Voor Calliope Tsoupaki is Maria onlosmakelijk verbonden met haar leven. Maria maakt deel uit van de Byzantijnse traditie waar Tsoupaki in opgegroeide. Maria wordt via talloze iconen vereerd.

De componiste is met name gefascineerd door de icoon van Panaghia Myrtidiotissa (*De Madonna van Mirte*) dat te vinden is op het Griekse eiland Kythira. De beeltenis van Maria is volgens de mythe gevonden in brandende mirtestruiken. Op deze icoon is het gezicht van Maria volledig zwart. Een idee dat Tsoupaki mateloos boeit. 'Schoonheid in de duisternis', aldus de componiste. Voor Tsoupaki was de icoon van Panaghia Myrtidiotissa een belangrijke inspiratiebron voor *Liknon*, dat ze beschrijft als een kruising tussen een dodenmis en een Maria-hymne: 'Het zwarte gelaat van Maria geeft die twee kanten perfect weer. Het is een eerbetoon, maar zwart is tevens de kleur van de dood. Je kijkt in het niets. Je ziet alleen de zilveren omlijsting. Het gezicht van Maria is als een peilloze afgrond. Je moet maar geloven dat daarachter het licht van Christus schuilgaat. Het is letterlijk een 'leap of faith'.'

Voor Tsoupaki vertegenwoordigt Maria een diepe dualiteit. Maria schonk God het aardse leven en werd zelf opgenomen in de hemel. Ze belichaamt zowel licht als duisternis, vreugde en leed. Tsoupaki: 'Maria

wist van meet af aan dat haar blijde verwachting ook een schaduwzijde kende, dat zij haar kind niet alleen het leven schonk, maar ook de dood. Omgekeerd vind je bij de rouwende Maria ook een zekere blijdschap. Christus' kruisiging betekende namelijk niet het absolute einde, het was de opmaat voor zijn wederopstanding.'

Het is precies die dubbelzijdigheid die Tsoupaki probeerde te vangen in haar *Maria*-oratorium (2012), een tweeluid waarin een nekhaarrijzende smeekbede (*Paraklisis*) volgt op een ingetogen vespergezing (*Hesperinos*). Beide delen worden voorafgegaan door een *Psalmos*. De tekst ontleende ze grotendeels aan de zesde-eeuwse hymnograaf Romanos de Melodist. De legende wil dat hij zijn dichterlijke talenten op miraculeuze wijze verkreeg toen Maria hem in een droom een boekrol op liet eten.

Neem de passage waarin de engel Gabriël aan Maria verschijnt en haar verkondigt dat zij Gods zoon zal baren. De boodschap is blijmoedig, de muziek vol vertwijfeling: vocale lijnen met klaaglijke kwarttoonversieringen ontvouwen zich boven een afgrond van dissonante, lage blazers. Zelfs de bezetting is tweepolig. Barokinstrumenten als de theorb, de oboe d'amore en de viola da gamba vinden een exotische evenknie in de santur, het Iraanse hakkebord. Een westers vocaal trio van twee sopranen en een altus wordt gespiegeld door twee Byzantijnse kerkzangers. In *Maria* pendelt Tsoupaki voortdurend tussen klagen en verrukking. Licht in de duisternis en duisternis in het licht, alsof levensvreugde en lijdensbesef als yin en yang in elkaar grijpen.

Een zacht geneurie vermengt zich met een synthetische kerkorgelklank, als Tsoupaki op haar elektrische piano in haar werkkamer voorspeelt uit het manuscript van *Liknon* (letterlijk: wieg). De inleiding op het tweede

deel klinkt als een zacht schommelende treurmuziek. Een langgerekte kwint (e-b) in de diepte. Daarboven stemmen die zich loom hinkelend een weg zoeken in een onregelmatige drietelsmaat. Na verloop van tijd sluipt er chromatiek in het klankbeeld. Dalende halve tonen in de bas (sinds jaar en dag klinkend symbool voor een zwaar gemoed) verbreiden zich langzaam over de andere stemmen. Ook ritmische ideeën vermenigvuldigen zich: wat in het klein een melodisch detail vormt, fungeert in het groot als metrisch vliegwiel achter de begeleiding. Soms verschiet de muziek plotseling van kleur. Een melodie klimt omhoog via een andere toonladder of loopt uit in een krullerige versiering. ‘Het zijn wat ik ‘inserts’ noem’, zegt Tsoupaki. ‘Deze inleidingsmuziek was eigenlijk al klaar, maar ik heb het materiaal opnieuw opengebroken en er ideeën uit een ander stuk in verwerkt.’ Het effect is licht desoriënterend, alsof een architect verschillende bouwtekeningen in elkaar heeft laten overlopen.

Tsoupaki: ‘Ik streef naar elasticiteit. Mijn muziek moet te allen tijde plooibaar genoeg zijn om plotseling een onverwachte afslag te nemen. Wanneer het oor naar links neigt, ga ik naar rechts. Het is een manier om niet stil te vallen. Er moet een spanning voelbaar blijven die de muziek voortdrijft. De energie mag niet wegvloeien. Dat is funest.’

In *Liknon* heeft dat uit elkaar trekken van het materiaal natuurlijk ook een symbolische betekenis, zegt ze. ‘Het is een requiem, het gaat over sterven, het lossnijden van de bindingen met het aardse leven. Naar analogie probeer ik de samenhang tussen de noten maximaal op te rekken. Ik heb bij dit stuk echt het gevoel dat ik acrobatiek bedrijf. Alsof ik op een heel dun draadje balanceer. Het is muziek die in het luchtledige zweeft. Net als de ziel tussen leven en dood.’

Een requiem vraagt om hemelse zang. Voor *Liknon* laat Calliope zich inspireren door het expressieve en lyrische timbre van de twee centrale vocalisten, countertenor Maarten Engeltjes en tenor Marcel Beekman. Twee topstemmen die ook internationaal hoge ogen gooien. Speciaal voor dit uitzonderlijke duo en het barokensemble PRJCT Amsterdam met dirigent Manoj Kamps schreef Tsoupaki dit requiem. Als tekstmateriaal gebruikte ze onder andere de Marialiederen uit het boek *Theotokarion* van dichter Agapios Landos (1580-1656) uit Kreta.

MISSCHIEN
HEEFT
MARIA
WEL WAT
MET MIJ

LOT VEKEMANS

Op de dag dat ik aan dit schrijven begin is het vijftien augustus, de dag van Maria-Hemelvaart. In het land waar ik mijn zomers verdrijf is het een nationale feestdag. Als echte Marialeek heb ik jarenlang niet geweten waarom. In mijn Franse dorp vieren ze op vijftien augustus namelijk het aardappelfeest. Ik heb de connectie tussen die aardappelen en Maria nog niet gevonden. Al kocht ik dit jaar op de bijbehorende rommelmarkt wel een portret van Moeder Maria in een lijstje met daaronder drie leefregels die waren gedictieerd door de missie. De afbeelding was uit 1937. Het lijstje viel al bijna uit elkaar. Het kwam uit een van de vele leegstaande boerderijtjes in de omgeving. Voor twee euro nam ik het mee naar huis. Ik plaatste het in een nis. Tegenover het portret van de Franse schrijfster George Sand in wiens leefomgeving ik vijf jaar geleden ben neergestreken. Maria en George kijken nu dus naar elkaar. Of eigenlijk kijkt Maria naar George. George heeft haar hoofd afgedraaid en kijkt opzij. Naar buiten. Twee vrouwen met ieder een totaal andere positie. Je zou kunnen zeggen: onvergeloopbare grootheden. Ik ben geneigd die van George Sand meer te vereren. De eerste Franse vrouwelijke auteur die van haar schrijven kon leven en die door Victor Hugo 'la grande dame de l'époque' werd genoemd. De grote dame van haar tijd. We hebben het over de negentiende eeuw. Als je naar haar domein gaat in het plaatsje Nohant Vic dan kun je niet anders dan zwaar onder de indruk raken als je in de bijbehorende museumwinkel haar oeuvre aanschouwt. Meters boekenplank gevuld met romans, novellen, brieven, toneelstukken, essays.

Zoals gezegd, ik ben geneigd George op een hoger voetstuk te plaatsen dan Maria.

Want George wordt geëerd om wat ze heeft gedaan.

Maria wordt vereerd om een toegewezen rol, de moeder zijn van Jezus Christus.

Toen mij werd gevraagd wat ik met Maria heb, zei ik in alle eerlijkheid: niets, maar misschien heeft Maria wel wat met mij.

Die opmerking is het startpunt van mijn zoektocht.

Misschien heeft Maria wel wat met mij.

Ik wil graag weten wat.

Ik ken Maria allereerst van het Weesgegroet. Het gebed dat vroeger bij ons thuis voor het eten werd opgezegd. Net zoals 's ochtends op mijn katholieke scholen, waar we Maria vroegen om voor ons te bidden. In ruil baden wij tot haar. Blijkbaar vertrouwden we erop dat het bidden van Maria meer invloed had dan ons eigen rechtstreekse bidden tot God. Ik heb het Weesgegroet dus ontelbare malen uitgesproken. Vaak was dat op de automatische piloot en zo snel dat je nauwelijks kon horen wat ik zei.

Wees gegroet, Maria,

Vol van genade,

De Heer is met u,

Gij zijt de gezegende onder de vrouwen,

En gezegend is Jezus, de vrucht van uw schoot.

Heilige Maria, moeder van God, bid voor ons,

zondaars, nu en in het uur van onze dood.

Amen.

Soms stak ik een kaarsje aan bij Maria voor iemand die gestorven was of ziek. Dat was meestal in een kerk in het buitenland. Sinds een paar jaar woon ik een groot deel van het jaar weer in Brabant en in mijn buurtschap staat een Mariakapelletje. Je kunt er kaarsen kopen; voor tweeënhalve euro een grote witte met de afbeelding van Maria, voor één euro een kleinere rode zonder afbeelding en voor vijftig cent een rood waxinelicht. De opbrengst gaat naar een goed doel in een buitenland ver weg. Er branden altijd kaarsen. Een keer is de kas gekraakt. Die staat nu extra stevig gelast en met een groter slot erop. De dichtstbijzijnde buurman zorgt voor kaarsen en leegt de kas. Het nieuws over de opbrengst ontvangen we per mail.

Maria slaat het allemaal gewillig gade.

Want dat is wat Maria doet.

Ook toen de kas werd leeggeroofd.

Want Maria straft niet.

Maria bidt.

Voor ons.

Zelfs als we zondaars zijn.

Moeder Maria.

Maagd Maria.

Heilige Maria.

Niet te verwarren met al die andere Maria's in de bijbel. Er waren er minstens vijf in de directe omgeving van Jezus. Maria Magdalena, Maria de vrouw van Klopas, Maria Salomé, Maria de zus van Lazarus en dus zijn moeder Maria.

In de bijbel is zij een figurant in het leven van haar zoon.

Haar naam wordt welgeteld zeventien keer genoemd.

Negen keer daarvan in relatie tot haar rol als moeder van.

In vier passages speelt ze een eigen rol, waarbij het loflied van Maria op

de Heer, het zogenaamde *Magnificat*, veruit het bekendste is. De vier passages van Maria beslaan zo'n vijfhonderd woorden. Het Nieuwe Testament heeft ruim 430.000 woorden. Maria neemt daar dus 0,116 procent ruimte van in. Ik denk dat je met recht kunt zeggen dat Maria niet groot is geworden door de bijbel.

Maar hoe dan wel? Hoe is Maria zo'n belangrijke figuur in de katholieke kerk geworden?

De heilige figuur van Maagd Maria is ontstaan vanuit een behoefte. Daarover zijn de theologen het wel eens. De behoefte van het volk aan een godin, aan een vrouwelijke stem binnen het mannenbolwerk van de katholieke kerk. Een zachte en emotionele stem te midden van de koelheid van het rationele denken. Iemand die niet oordeelt, maar die oog heeft voor de menselijke maat. Kortom: een moederfiguur die je om hulp kan vragen. En die die hulp belangeloos en onvoorwaardelijk geeft.

Een van de plekken die ik met Maria associeer is Lourdes.

Ik ben er zelf twee keer geweest.

De eerste keer was per ongeluk. Het was het eindpunt van mijn trein en ik zou worden opgehaald om naar een verderop gelegen bergdorpje te worden gebracht. In het uurtje wachten dwaalde ik door de toeristische katholieke 'hoopfabriek', zoals Lourdes ook wel wordt genoemd. De tweede keer ging ik er na een bergtocht kijken met mijn geliefde. Het was bedoeld als een toeristisch uitje naar een wereld die ver buiten mij lag. Een exotisch curiosum. Ik bezocht de basilieken, de grot waar Maria aan Bernadette verscheen, ik raakte de rots aan die toegang geeft tot de bron met het wereldberoemde Lourdeswater; het water dat gewoon water is zolang je het niet verbindt met geloof, ik vergaapte me aan de

talloze opgehangen loopkrukken en wandelstokken die kreupelen aan hun wonderbaarlijk genezing hadden achtergelaten. Ik raakte ondanks al mijn scepsis onder de indruk van ... iets. Dit kon toch niet allemaal verzonnen zijn?

Maria is de heilige die het meest aan mensen is verschenen.

De heilige met de meeste wonderen.

Dat moet toch iets betekenen?

Terugdenkend aan de stoet van zieke en gehandicapte mensen in Lourdes, sommigen in rolstoelen, anderen op een ziekbed voortgeduwd, is het niet moeilijk om in te zien dat je Maria niet kunt vereren om wie ze historisch gezien is. Je kunt haar niet vereren om de rol die ze had als moeder van Jezus, noch om de vijfhonderd woorden die ze in het Nieuwe Testament kreeg toebedeeld. Je kunt Maria alleen maar vereren om wat ze symboliseert. Om de icoon die ze is geworden. De icoon van hoop, waarop we onze onmacht kunnen projecteren. Het is vanuit die optiek begrijpelijk dat Maria een belangrijke figuur is voor de zieken, de armen en de achtergestelden. Maria is er niet voor de mensen met macht, die hebben geen hoop nodig, die hebben daden. Ze wordt aangeroepen door mensen die vastzitten, die nergens heen kunnen, die zelf niets kunnen doen of denken dat ze niets kunnen doen.

Alles wat te veel, te groot, te zwaar voelt, wordt aan haar gegeven.

Daarom wordt ze aangeroepen.

Om te verlichten.

Om over te nemen.

Maria is een bondgenoot in dragen.

In ruil vraagt zij om overgave.

Overgave als tegenhanger van woede en verzet.

Weten wanneer de tijd van strijden voorbij is of zelfs geheel vermeden dient te worden.

Maria vraagt om los te laten.

Dat is van grote waarde. Lijkt mij.

Want in de westerse maatschappij waarin wij leven, hebben we nogal moeite met machteloosheid en overgave. Als we mogen kiezen, dan worden de meesten van ons liever kwaad. Dat geeft kracht en het gevoel dat je iets kunt doen. Ook als dat gevoel een illusie is. Als je vastzit in de file bijvoorbeeld. (Ik zou de mensen niet de kost willen geven die dan kwaad worden, hoewel we allemaal weten dat die woede ons geen meter sneller vooruitbrengt.)

Toch houden we de illusie van macht graag in stand in onze strijd tegen de onmacht.

En worden dus voortdurend kwaad.

Op de een.

Of de ander.

Of op onszelf, wat eigenlijk hetzelfde is.

We vloeken en we tieren wat af.

We bewieroken de woede.

Maar zoals ik jaren geleden al leerde: alles waar je vandaan wil, komt harder naar je toe. Hoe meer je de onmacht probeert te verdrijven met de woede, hoe meer de onmacht op je afkomt. Die je vervolgens met nog meer woede moet onderdrukken. Voordat je het weet zit je in een vicieuze cirkel van kwaadheid – onderdrukte onmacht – kwaadheid – onderdrukte onmacht – kwaadheid.

Het enige wat helpt tegen dat onaangename gevoel van onmacht is ernaartoe bewegen, je overgeven.

Ik zeg dit niet met genoegen.

Het is geen geheim dat ik liever verdwijn in boosheid dan in machteloosheid.

Voor mij voelt overgeven als opgeven.

Ik steek niet graag mijn handen in de lucht.

Ik zeg niet graag: ik weet het niet meer.

Ik kan het niet meer.

Ik wil het niet meer.

Mij werd als kind door de handwerkjuf geleerd: kan-ik-niet ligt op het kerkhof en wil-ik-niet ligt ernaast. En dus tikte ik met mijn roestige breinaalden gefrustreerd door aan mijn katoenen broddellapje om uiteindelijk een voldoende te halen; niet voor mijn resultaat, maar voor mijn doorzettingsvermogen.

Doorzetten.

Ook als je gefrustreerd of kwaad bent.

Dat kreeg de hoogste prijs.

Overgave is voor mij een opgave.

Want overgave vraagt om vertrouwen.

In iets dat groter is dan ikzelf.

In andere mensen.

In de gemeenschap.

Of een god.

Het vraagt om te springen met je ogen dicht.

Om je te laten vallen zonder zicht.

Ik heb veel gekeken naar de Maria-icoon die Calliope Tsoupani inspireerde bij het componeren van haar Bosch Requiem. Het is de Panaghia Myrtidiotissa op het Griekse eiland Kythera. Op deze icoon zien we moeder Maria en het kind Jezus afgebeeld in betoverend bladgoud, maar er is iets interessants aan de hand; ze hebben geen gezichten, op de plek van hun gezichten is het zwart.

Mijn eerste associatie – ook door de vorm van die zwarte gezichten – was die van een sleutelgat. Een opening naar een verborgen wereld die

alleen met de juiste sleutel te bereiken is. Mijn tweede associatie was die van het zwarte gat. Een zwaartekracht die zo sterk is dat het alles in zich opneemt, naar binnen zuigt. Zowel het sleutelgat als het zwarte gat hebben een ongedefinieerde component. Je weet immers niet wat er achter het sleutelgat verscholen is. En in een zwart gat verliest alles zijn vorm en eigenschappen.

Het ongedefinieerde. Je kan het niet ervaren zonder los te laten. In mijn zoektocht denk ik steeds vaker dat dit Maria's kracht is. Ze is niet te definiëren. Door het ontbreken van een eigen historisch gedefinieerd verhaal is ze in wezen vormeloos. Er zijn geen feitelijke lijntjes waarbinnen je haar moet kleuren. Ze is eerder een gevoel dan een gegeven. Ze heeft maar weinig woorden, ze stelt geen vragen, ze verwacht geen antwoorden. Ze is er gewoon en ze luistert naar iedereen die haar aanroept. Maria is er voor jou, alleen voor jou, juist omdat ze ongedefinieerd is. Ze vormt zich naar wat jij nodig hebt. In elk verhaal over Maria valt juist die persoonlijk verbinding op, waardoor iedereen zijn eigen Maria creëert en vereert. Zoals ze in Kythera de Onze-Lieve-Vrouwe van de Mirte vereert, en in Lourdes de Maria van Lourdes en in Fatima de Maria van Fatima en hier in Den Bosch De Zoete Lieve Vrouwe van Den Bosch. We hebben in Nederland honderden versies van Maria of Onze-Lieve-Vrouwe met allemaal een andere legende. Ook in mijn dorp hebben we een eigen Maria; de Maria van Langenboom. Met een eigen wonderbaarlijk verhaal. Dat is de magie van Maria; ze is overal en van iedereen. Je zou kunnen zeggen dat Maria om die reden alles en niets is, zoals een zwart gat alles en niets is. Zoals de zwarte gezichten op de icoon in Kythera alles en niets zijn. Je moet erin verdwijnen om iets te kunnen vinden. Maria geeft zelf geen richting aan. Ze vraagt niet om een doel of om daden, ze nodigt ons uit om te dobberen, ze vraagt om richtingloosheid, zoals overgave richtingloos is. Alleen in die overgave ontdek je haar waarde.

Ik hoorde een mooi verhaal over het Idromeer in Italië. In de zomer steekt daar aan het begin van de middag altijd de wind op en altijd vanuit dezelfde richting. Bij nadere bestudering blijkt dat de wind geen wind is maar trek. De warme lucht die gedurende de ochtend boven het meer ontstaat, wordt aan het begin van de middag naar de hoger gelegen bergen gezogen. Je wordt op je surfplank dus eigenlijk niet vooruit geblazen maar vooruit getrokken. Zo is het ook met Maria denk ik; Maria duwt je niet vooruit maar zuigt je naar haar toe. Maria is geen wind maar trek. Ze is het zwarte sleutelgat, de heilige van de overgave, waarin vorm en inhoud genadevol verdwijnen.

Misschien heeft Maria wel wat met mij.

Misschien heeft Maria wel wat.

Misschien heeft Maria wel.

Misschien heeft Maria.

Misschien.

Misschien heb ik.

Misschien heb ik wel.

Misschien heb ik wel wat.

Misschien heb ik wel wat met Maria.

Maria misschien.

Ik misschien.

Met wat wel heb.

Wat heb wel met.

Wat wel.

Wel wat.

Wat wat.

Wel wel.

Wat.

Wel.

LIBRETTO

LIKNON
VAN
CALLIOPE
TSOUPAKI

Λίκνον

1. Σελήνη

Σελήνην τὴν ἔνδοξον, καὶ ὀλόφωτον, τὴν λαμπρὴν ἄλωνα,
σφαῖραν τὴν οὐράνιον, καὶ πολὺαστρον ὑπάρχουσαν
ἄρκτον ἐπτάστερον, δι' ἧς πρὸς Θεὸν ὀδηγούμεθα
Παρθένον ἀγλαόμορφον, ἄστροις τε πολλοῖς διαυγάζουσαν·
Πλειάδα ὠραίαν, καὶ Ἴριν ποικιλόχροον,
δι' ἧς κατακλυσμοῦ ἡμᾶς ῥύεται πάντοτε ὁ Κύριος.
Ψυχὴ μου στέναξον, ψυχὴ μου δάκρυσον.
Τί οὐκ ἐνθυμῆ τῆς ἐξόδου σου τὴν ὥραν;
τί οὐ δακρύεις πάντοτε;
τί οὐκ ὀδύρη καὶ στενάξεις αἰεὶ;
Πῶς Σου τὴν μορφήν, ὁ ἀνάξιος θεάσωμαι;
Ἴδοιμι Παρθένη ψυχορραγῶν,
ἐν καιρῷ θανάτου, τὴν Εἰκόνα Σου τὴν σεπτὴν,
παραμυθουμένην, καὶ ἱλαρῶς ὀρῶσαν,
καὶ ὄψεις τῶν δαιμόνων ἀποδιώκουσαν.
Ἄχειρόπλοκε, Ἄχραντε, Ἄφθορε νύμφη.
Ἄχειρόπλοκε, Ἄχραντε, Ἄφθορε νύμφη.
Ἄχραντε, Ἄσπιλε, Ἄχειρόπλοκε, Ἀεῖφωτε, Ἄφθορε, Ἄχραντε νύμφη.
Ἀειπάρθενε, Ἀστραπόμορφε, Ἀστὴρ αἰελαμπής,
Ἄνθος ἀμάραντον,
Ἄνασσα, Ἀγάπη.

LIKNON (WIEGEMAND)

1. SELINI (MAAN)

Maan, luisterrijk, en een en al licht, heldere schijf,
hemellichaam, u die te midden van vele sterren aanwezig bent;
Grote Beer met zeven sterren, door wie ons de weg naar God wordt
gewezen;
Maagd, schitterend van gedaante, met vele sterren stralend;
Pleiade, rijk aan gratie, en regenboog, zo vol van kleur,
waardoorheen de Heer ons redt uit de vloed, altijd.
Mijn ziel, zucht, mijn ziel, stort tranen.
Waarom heb je geen aandacht voor jouw heengaan, eerdaags?
Waarom stort je geen tranen, altijd?
Waarom weeklaag je niet en zucht je niet, voortdurend?
Hoe moet ik op Uw gedaante, onwaardig als ik ben, de blik richten?
Laat mij aanschouwen, Heilige Maagd, wanneer ik mijn ziel laat
uitbreken,
op het uur bestemd voor mijn dood, Uw Beeltenis, die eerbied wekt,
en die vertroost en blijmoedig kijkt,
en de aanblik van de demonen verjaagt.
Onaangeraakte, Onbevleete, Ongerepte bruid.
Onaangeraakte, Onbevleete, Ongerepte bruid.
Onbevleete, Onbesmette, Onaangeraakte, Onuitdoofbare, Ongerepte,
Onbevleete bruid.
Altijd maagdelijk, Als een bliksemschicht, Altijd schijnende ster,
Bloem die nooit verwelkt,
Meesteres, Liefde.

2. Νεφέλη

Μέγας ὁ πόνος, μέγας ὁ πόνος,
μεγάλη ἡ βία, καὶ ὁ ἀγὼν ὄντως μέγιστος,
ὄτε ψυχὴ, ὄτε ψυχὴ διαζεύγνυται σώματος.
Μέγας ὁ πόνος, μεγάλη ἡ βία, καὶ ὁ ἀγὼν ὄντως μέγιστος,
ὄτε ψυχὴ, ὄτε ψυχὴ διαζεύγνυται σώματος.
Οἴκτιρόν με Κόρη, καὶ σῶσον πρὸ τοῦ τέλους.
Νύκτα καθάπερ παρήλθον τὸν βίον, ἔργα νυκτὸς ἐργαζόμενος.
Οἴκτιρόν με Κόρη ...
Οἴμοι τί γενήσομαι λοιπόν;
Ἐν ἀμελείᾳ τῆς ζωῆς, ἐκδαπανήσας τὸν βίον,
καὶ εἰς τέλος φθάσας καὶ Δυσμὰς,
ἐν πίστει πρὸς σὲ κατέφυγον,
ἵνα μὴ σκοτία καταλάβῃ με.
Ἄξιόν ἐστιν ὡς ἀληθῶς,
Ἄξιον Ἄξιον Ἄξιόν ἐστιν
μακαρίζεις σε τὴν Θεοτόκον,
τὴν ἀειμακάριστον καὶ παναμώμητον καὶ μητέρα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν.
Ἄξιον Ἄξιον Ἄξιόν ἐστιν.
Τὴν τιμιωτέραν τῶν Χερουβείμ
καὶ ἐνδοξοτέραν ἀσυγκρίτως τῶν Σεραφεείμ,
τὴν ἀδιαφθόρως Θεὸν Λόγον τεκοῦσαν,
τὴν ὄντως Θεοτόκον σὲ μεγαλύνομεν.

2. NEFELI (NEVEL)

Groot is de inspanning, groot is de inspanning,
groot het geweld, en de strijd waarlijk het allergrootst,
wanneer de ziel, wanneer de ziel wordt gescheiden van het lichaam.
Groot is de inspanning, groot het geweld, en de strijd waarlijk het
allergrootst,
wanneer de ziel, wanneer de ziel wordt gescheiden van het lichaam.
Ontferm u over mij, Jonge Vrouw, en red mij voor het einde komt.
Als de nacht liet ik het leven verstrijken, mijn bezigheden in duister
gehuld.
Ontferm u over mij, Jonge Vrouw ...
Wee mij, in welke staat zal ik voortaan verkeren?
Zonder acht te slaan op het wezenlijke bestaan, heb ik het leven vermorst –
nu, bij het einde aangekomen en de Ondergang,
zoek ik in het geloof tot u mijn toevlucht,
opdat de duisternis mij niet in haar greep krijgt.
Het betaamt, waarachtig,
het betaamt, het betaamt, het betaamt
u te heiligen, de Moeder Gods,
de eeuwig gelukzalige, en volkomen onberispelijke, en moeder van onze
God.
Het betaamt, het betaamt, het betaamt.
U, respectabeler dan de Cherubijnen
en aanzienlijker – onvergelijkbaar – dan de Serafijnen,
u, die onverdorven aan God, het Woord, geboorte gaf,
u, waarlijk de Moeder Gods, u verheerlijken wij.

3. Φῶς ανέσπερον

Θεοτόκε, Παρθένε, βοήθει μοι.

Ψυχῇ καὶ καρδίᾳ σοι βοῶ.

Ἀνάηψον ῥάθουμε ψυχὴ,

εἰς τέλος γὰρ ἐκλείπω.

Τὸν ὕπνον ἀποτίναξον, καὶ τὸ νωθρῶδες βάρος ἀπόρριπον.

Ἀνατείνω χεῖρας ῥυπαρὰς, καὶ ὄμματα ἐπαίρω·

παρουσίαν θανάτου φρίττω ὁ δεῖλαιος

καὶ βοῶ ἐν στεναγμοῖς·

Θεοτόκε, Παρθένε, βοήθει μοι, βοήθει μοι.

3. FŌS ANESPERON (LICHT WAAROVER DE AVOND NOOIT VALT)

Moeder Gods, Heilige Maagd, sta mij bij.

Met hart en ziel roep ik u aan.

Kom tot bezinning, lichtvaardige ziel,

het einde nadert, ik ga sterven.

Schud af de slaap, en werp die logge loomheid af.

Ik strek mijn handen uit, onrein, en sla mijn ogen op;

bij mijn aanstaande dood huiver ik, de ongelukkige,

en roep ik te midden van mijn zuchten:

Moeder Gods, Heilige Maagd, sta mij bij, sta mij bij.

TEKSTVERANTWOORDING

De tekstfragmenten in *Liknon 1. Selini (Maan)* zijn afkomstig uit de gebedscanon voor de *Hyperagia Theotokos Gorgoepikoos* (Hoogheilige Moeder Gods die snel gehoor geeft) van Nikodimos Agioritis (1749 Naxos-1809 Athos), de *Theotokarion* van de Kretenzische monnik Agapios (1580 Kreta-1656 Venetië). Het eerste deel wordt afgesloten met benamingen van de Theotokos (Moeder Gods) beginnend met de letter A in het Grieks.

De tekstfragmenten in *Liknon 2. Nefeli (Nevel)* zijn afkomstig uit de *Theotokarion* van Agapios. Het *Axion estin* (Het betaamt) is een anonieme tekst afkomstig uit de gebedscanon voor de *Hyperagia Theotokos Gorgoepikoos* van Nikodimos Agioritis.

De tekstfragmenten in *Liknon 3. Fōs Anesperon (Licht waarover de avond nooit valt)* zijn afkomstig uit de *Theotokarion* van Agapios en uit de eerste ode van de *Theotokarion* van St. Nektarios (1846-1920).

BIOGRAFIEËN

·

MEDEWERKERS

·

COLOFON

Biografieën

CALLIOPE TSOUPAKI, COMPOSITIE

Componiste Calliope Tsoupaki maakt muziek die tijdloos aanvoelt. Haar streven is de essentie zo eenvoudig en helder mogelijk uit te drukken. Ze gebruikt in haar composities niet alleen elementen uit oude én hedendaagse muziek, maar ook muzikale invloeden uit Griekenland en het Midden-Oosten. Ze combineert die vakkundig tot een eigen muzikaal idioom. Tsoupaki is geboren in de Griekse stad Piraeus en woont sinds 1988 in Nederland. Als compositiedocent is ze verbonden aan het Koninklijk Conservatorium van Den Haag. In 2018 werd ze benoemd tot Componist des Vaderlands.

MARCEL BEEKMAN, TENOR

Tenor Marcel Beekman staat als solist op grote internationale operaconcertpodia in Parijs, Salzburg, New York en Los Angeles. Zijn internationale doorbraak maakte hij aan het Theater an der Wien in de titelrol van *Platée*, de opera van Jean-Philippe Rameau. Succesvolle vertolkingen van rollen als Mime in Wagners *Ring des Nibelungen* en Hauptmann in *Wozzeck* volgden. Zijn recente optreden als Aristée en Pluton in Offenbachs *Orphée aux Enfers* in een regie van Barrie Kosky leidde opnieuw tot internationale lof. Marcel Beekman staat bekend als zanger van oude muziek, maar hedendaagse muziek vormt een even belangrijk deel van zijn loopbaan.

MAARTEN ENGELTJES, COUNTERTENOR

Countertenor Maarten Engeltjes zingt zowel barok als eigentijds repertoire. Hij werkt regelmatig samen met Ton Koopman en Amsterdam Baroque Orchestra and Choir en met Peter Dijkstra

en het Nederlands Kamerkoor. Engeltjes zong met verschillende toporkesten Bachs *Mattheus Passion*, *Johannes Passion*, *Hohe Messe* en *Weihnachtsoratorium*. Ook vertolkte hij rollen in opera's van Händel, Mozart en Monteverdi. Met zijn eigen ensemble PRJCT Amsterdam zingt Engeltjes regelmatig Bach, Händel, Vivaldi, Purcell en Monteverdi.

PRJCT AMSTERDAM, BAROKORKEST

PRJCT Amsterdam is een jong barokensemble rondom countertenor Maarten Engeltjes dat werd opgericht in 2017. Het ensemble wordt gevormd door een vaste kern van uitmuntende, recent afgestudeerde barokmusici met een eigen muzikale visie. De instrumentalisten van PRJCT Amsterdam spelen op authentieke instrumenten, gerestaureerde oude instrumenten of nagebouwde kopieën daarvan. Artistiek leider Maarten Engeltjes zoekt daarbij steeds samenwerking met internationaal gevestigde topmusici als concertmeester en/of solist. De eerste cd van Maarten Engeltjes met PRJCT Amsterdam *Forgotten Arias van Johann Sebastian Bach* verscheen begin 2019 bij Sony Classical.

MANOJ KAMPS, DIRIGENT

Manoj Kamps begon zijn muzikale opleiding in zijn geboorteland Sri Lanka. Aan het Koninklijk Conservatorium van Den Haag studeerde hij orkest- en koordirectie. Zijn compositiedocenten waren Roderik de Man en Calliope Tsoupaki. Kamps repertoire reikt van de Renaissance tot nu. Premières van Louis Andriessen, Michel van der Aa, Karlheinz Stockhausen en Rodion Sjtjedrin werden uitgevoerd onder zijn leiding.

LOT VEKEMANS, TEKST MONOLOOG

Lot Vekemans studeerde Sociale Geografie aan de Rijksuniversiteit van Utrecht en volgde daarna de opleiding dramaschrijven aan de Schrijvers-

vakschool in Amsterdam. Sinds 1997 is ze actief als toneelschrijfster. Haar toneelwerk is meerdere malen bekroond en wordt wereldwijd gespeeld. In 2012 debuteerde Vekemans als romanschrijfster bij uitgeverij Cossee waar in 2020 haar tweede roman verschijnt.

BERNADETTE NOTTEN, RUIMTELIJK ONTWERP & TONEELBEELD

Bernadette Notten is beeldend kunstenaar, decor-, interieur- en sieraadontwerper. Als theatervormgever werkt ze al ruim vijfendertig jaar voor diverse makers en organisaties. Daarnaast werkt ze als interieur- en presentatievormgever en keert ze regelmatig terug naar haar atelier voor autonoom werk. Sinds tien jaar is ze eigenaar van het label Mighty Mingus waarvoor ze unieke sieraden ontwerpt en maakt.

MADELEINE MATZER, REGIE

Madeleine Matzer is artistiek leider van MATZER Theaterproducties. Ze volgde de Toneelschool in Maastricht en regisseerde tal van voorstellingen voor volwassenen en jeugd. In 2005 richtte ze MATZER Theaterproducties op. Sindsdien maakte ze veelgeprezen theaterbewerkingen van boeken als *Gejaagd door de wind*, *Knielen op een bed violen* en *De eenzaamheid van de priemgetallen* (nominatie Toneel Publieksprijs).

JUR VAN DER LECQ, REGIE

Jur van der Lecq volgde zijn theateropleiding aan de Hogeschool voor de Kunsten in Utrecht. Na zijn afstuderen is hij werkzaam geweest als theaterdocent, acteur en regisseur bij diverse Nederlandse en Belgische theatergezelschappen. Daarnaast was hij veelvuldig als acteur te zien in Nederlandse films en televisieseries. Bij MATZER Theaterproducties speelde hij onder meer in *Voetbalvaders*.

Medewerkers

PROCESSIE

compositie Calliope Tsoupaki

ruimtelijk ontwerp Bernadette Notten

koor Koorzangers uit 's-Hertogenbosch en wijde omgeving en zangers van het Fontys Kamerkoor o.l.v. Bernhard Touwen

met dank aan Hedwig van Grinsven, Louis Buskens, Olga Coolen en Dré Sprangers

LIKNON

compositie Calliope Tsoupaki

dirigent Manoj Kamps

countertenor Maarten Engeltjes

tenor Marcel Beekman

PRJCT AMSTERDAM

viol 1 Rie Kimaru, Mathea de Muijnck, Giorgos Samoilis

viol 2 Rachel Stroud, Pietro Battistoni

altviol Annemarie Kosten

cello Robert Smith

contrabas Alon Portal

orgel Edoardo Valorz

harp Emma Huijsser

hobo Tatjana Zimre

zink Patrice Boileau

tekst ∅ *voordracht* Lot Vekemans

regie Jur van der Lecq en Madeleine Matzer (MATZER Producties)

ruimtelijk ontwerp ∅ *toneelbeeld* Bernadette Notten

vertaling boventiteling Herman Altena

productieleiding Geeske Coebergh

productie-assistent *Processie* Lysanne van Esch

TECHNIEK

lichtontwerp Tim van 't Hof

licht- en videotechniek Tim van 't Hof, Femke van Kuijk en Dennis Slot

geluidstechniek Thomas Koopmans en Elizabet van der Kooij

bediening boventiteling Goska Isphording

Colofon

Tekst p. 9-13

November Music, op basis van fragmenten uit *Rode draden*, componistenbundel 2019 door Joep Christenhusz

Tekst p. 17-26

Lot Vekemans

Vertaling libretto

Herman Altena

Campagnebeeld

Studio Kluif

Illustraties

Bernadette Notten

Logo Bosch Requiem

Anke Schalk

Grafisch ontwerp

Bart Smit, De Twee Snoeken

Drukker

Drukkerij Tielen, Boxtel

In opdracht van

November Music

Oplage

1500 exemplaren

ISBN

978-90-77955-42-0

www.novembermusic.net

Bosch
Requiem

no
vem
ber
music

November Music 2019